

Unio

KONGRESS 2021

Debattnotat 2:
Bærekraft og klima

**BÆREKRAFT
OG KLIMA**

Unio KONGRESS 2021

Debattnotat 2: Bærekraft og klima

På Unios kongress 2021 vil Unios styre legge frem en sak om bærekraft og klima. Til forberedelse av temaet blir det lagt opp til en debatt i Unios forbund. På bakgrunn av dette er det utarbeidet et todelt debattnotat om a) klima og b) Unio og bærekraftsmålene. Notatet er utarbeidet av henholdsvis Cicero og Fafo.

Notatet har problemstillinger vi oppfordrer forbundene til å gå gjennom.

Notatet er ment som grunnlag for innspill til kongress-saken. Sakene skal ellers forberedes slik:

Tidslinje

Ultimo mars: 3 debattnotater sendes medlemsforbundene.

20. august: Frist for innsending av innspill fra forbundene basert på de tre debattnotatene.

Senest 8. oktober: Innkalling til kongressen med sakliste sendes ut.

Senest 27. oktober: Sakspapirer sendes ut.

8.–9. desember: Unio-kongressen 2021, fra lunsj 8. desember til arbeidssdagens slutt 9. desember.

Hensikten med debattnotatet er å utvikle Unios og forbundenes politikk på klima og bærekraft, samt å øke kunnskapen og engasjementet for klima og bærekraft i Unio og forbundene.

Debattnotat a) om klima er utarbeidet av Cicero og tar for seg følgende tema:

- Grønne avgifter og subsidier for klimavennlig omstilling av samfunnet
- Grønne offentlige innkjøp
- Grønt partssamarbeid – prosesskrav

Etter hvert tema følger spørsmål til diskusjon.

Debattnotat b) om Unio og bærekraftsmålene er utarbeidet av Fafo med blant annet med bakgrunn i Fafo-undersøkelsen Profesjonene og bærekraftsmålene.

Flere av Unio-forbundene har jobbet spesielt med 5 av de 17 bærekraftsmålene:

- Mål 3 God helse og livskvalitet
- Mål 4 God utdanning
- Mål 5 Likestilling
- Mål 8 Anstendig arbeidsliv og økonomisk vekst (sammen med mål 17 om samarbeid)
- Mål 13 Stoppe klimaendringene

I notatet omtales disse målene, men også andre av de totalt 17 bærekraftsmålene.

Her følger også spørsmål til diskusjon etter hvert tema.

Vi ber om innspill fra medlemsforbundene med forslag til hva som skal være Unios politiske mål og standpunkter om klima og bærekraft.

Innspillene sendes til debatt2021@unio.no innen 20. august.

Diskusjonsnotat om klima for Unio

Asbjørn Torvanger
Bob van Oort
Borgar Aamaas
Christan Bjørnæs

12. mars 2021

Innhold

.....	1
Grønne avgifter og subsidier for klimavennlig omstilling av samfunnet	3
Norges klimapolitikkkutforring	3
Avgifter setter pris på klima og miljø	3
Kvotehandel	4
Avgifter på klimagassutslipp i Norge	4
Støtte og subsidier for grønn omstilling	4
Problematiske sideeffekter av avgifter og støtteordninger	5
Spørsmål til diskusjon	5
Grønne offentlige innkjøp	6
Fordeling per sektor	6
Vurdering av grønne anskaffelser	7
Innkjøp av mat	9
Problemstillinger relatert til offentlig innkjøp som bærekrafts/klima virkemiddel	9
Spørsmål til diskusjon	9
Grønt partssamarbeid – prosesskrav	11
To typer utslipp	11
Samarbeid på arbeidsplassen	12
Spørsmål til diskusjon	13
Anbefalt lesestoff	13

Grønne avgifter og subsidier for klimavennlig omstilling av samfunnet

Norges klimapolitikutfordring

Norge meldte i februar 2020 inn et [forsterket klimamål til 2030](#) under Parisavtalen, som betyr å redusere utslippene med 50–55 prosent sammenlignet med 1990. Ifølge den nylig framlagte [norske klimaplanen 2021–2030](#) skal Norge redusere klimagassutslippene fra transport, jordbruk, bygninger og avfall (som ikke er inkludert i det europeiske kvotehandelssystemet) med 45 prosent fram til 2030. Siden EU i desember 2020 strammet inn sitt klimamål fra 40 prosent til 55 prosent kutt sammenlignet med 1990 innen 2030 kan klimamålet også bli strammet inn for Norge. For industri og energi, som er inkludert i det europeiske kvotehandelssystemet, skal de samlede utslippene reduseres med minst 55 prosent fram til 2030. Dette er et netto-null mål, som betyr at netto opptak av karbondioksid i skog og knyttet til forvaltning av arealer kan trekkes fra utslippene, basert på regler som er under utarbeiding av EU.

Vi vet ikke ennå hvordan disse reglene vil slå ut for Norge. På grunn av samarbeidet som er bygd inn i kvotehandelssystemet har de kvotepliktige bedriftene større fleksibilitet til å oppfylle kvoteplikten, enten gjennom utslippskutt eller kvotekjøp. En transportbedrift, som er utenfor kvotehandelssystemet, må enten redusere sine egne utslipp eller betale avgifter der dette er pålagt og er billigere. Det norske målet for kutt i klimagassutslippene er en stor utfordring som krever rask innføring av sterkere virkemidler, der det vil bli størst fokus på de sektorene som står utenfor kvotehandelssystemet.

Avgifter er bare ett av mange virkemidler politikerne har når de skal oppfylle klimamålet. De kan alternativt bruke reguleringer, forbud, eller innføre kvoteplikt for bedrifter under et kvotehandelssystem. I noen tilfeller kan det være mer effektivt eller politisk lettere å subsidiere en aktivitet som er gunstig for å nå klimamålet, for eksempel favorisering av elbiler. Denne avveiningen mellom hvor mye som skal tas gjennom avgifter og hva og hvor mye som skal tas ved hjelp av andre virkemidler vil ha betydning for hvordan kostnadene med å nå klimamålene fordeles mellom ulike grupper og sektorer i samfunnet. Dette kapittelet gir en overordnet innføring i avgifter og subsidier, men behandler ikke andre virkemidler.

Avgifter setter pris på klima og miljø

Siden mange folk og bedrifter i utgangspunktet i liten grad tar hensyn til at deres aktiviteter fører til utslipp av klimagasser eller miljøskadelige stoffer, eller skader naturen, må staten opprette rammer som stimulerer dem til å ta hensyn til klima, miljø og natur.

En vanlig metode for å få folk og bedrifter til å ta klima- og miljøhensyn på er å legge en avgift på utslipp, for eksempel en avgift på karbondioksid som følger av bruk av fossile energivarer som diesel og bensin. Det etablerte prinsippet om at 'forurenseren skal betale' ligger bak. Hvis avgiften gjør det dyrere å kjøpe diesel vil det påvirke hele kjeden fra utvinning av råolje, raffinering av råoljen til diesel, salg på bensinstasjonene, og bilisters og alle andres bruk av diesel. For å ha størst mulig effekt på utslippene av karbondioksid bør avgiften per kilo utslipp være lik på tvers av alle fossile energivarer, sektorer og bruksmåter. Slike avgifter skal 'dytte' bedriftene i en grønnere retning der det finnes mange nye forretningsmuligheter. Samtidige vil avgifter gi staten skatteinntekter som kan brukes på samfunnsviktige områder.

Kvotehandel

Et alternativ til avgifter er å opprette et kvotehandelssystem, jfr. det europeiske kvotehandelssystemet, som Norge er knyttet til. I et slik kvotehandelssystem kjøper eller får bedrifter kvoter for utslipp, som en bedrift i neste omgang må bruke når den har utslipp. Disse kvotene kan selges og kjøpes på et marked, slik at de får en pris. Forskjellen på kvoter og avgifter er at samlet mengde utslipp bestemmes ved kvotene, mens prisen på en fossil energigivare bestemmes gjennom en avgift (sammen med produsentprisen, andre avgifter og fortjenestemarginen til forhandleren). I et kvotehandelssystem bestemmer markedet kvoteprisen, mens markedet bestemmer hvor store utslippskuttene blir ved avgifter.

Avgifter på klimagassutslipp i Norge

Norge innførte som et av de første landene en avgift på utslipp av karbondioksid i 1991, som senere har blitt justert i flere omganger. På grunn av hensyn til industri som konkurrerer på verdensmarkedet og i hvilken grad de økte kostnadene kan sendes videre til kundene er det noe variasjon i avgiftene per tonn karbondioksid. Sverige, Danmark, Finland, Island, Nederland, Storbritannia, Irland, Frankrike, Sveits, Spania og Portugal har også innført klimagassavgifter (der andre klimagasser er regnet om til karbondioksid ut fra klimaeffekten). Sverige har den høyeste karbonavgiften, fulgt av Sveits og Finland, med Norge på fjerdeplass. Etter at Norge senere innførte et kvotesystem og sluttet seg til det europeiske kvotehandelssystemet har energisektoren (inklusive utvinning av olje og gass) og industrien fått kvoteplikt for sine utslipp av karbondioksid. For noen industrisektorer er det innført en kompensasjonsordning for de ekstra utgiftene de har fått.

Ifølge Klimaplanen 2021–2030, som ble lagt fram i januar 2021, skal avgiften på karbondioksid 3-4 dobles for transport og oljesektoren i løpet av 10 år, slik at den blir på opp til 2000 kr. per tonn karbondioksid i 2030. Forskning viser at avgifter reduserer utslippene av klimagasser, men effekten kan være vanskelig å forutsi fordi mange andre faktorer påvirker atferden til folk og bedrifter, og dessuten kan det ta lang tid før den fulle effekten oppnås.

Dersom folk ser at avgiftene fungerer etter hensikten og inntektene fra en avgift blir brukt på samfunnsnyttige investeringer på samme område ('øremerking') blir aksepten større. Et eksempel er å bruke inntekter fra en bomring rundt en by for å bygge ut kollektivtransport eller redusere billettprisen på buss og trikk. I tillegg er det lettere å få bred støtte til høyere klima-relaterte avgifter i Norge dersom andre land, spesielt våre viktigste handelspartnere i Europa og Asia følger opp med tilsvarende klimapolitikk. I motsatt fall vil mange kunne få inntrykk av at Norge kommer i en 'svarteper'-posisjon med liten effekt på det globale klimaproblemet.

Støtte og subsidier for grønn omstilling

Avgifter er en 'pisk' for å få folk og virksomheter til å ta hensyn til klima, miljø og natur ved å gjøre de varene og tjenestene som medfører relativt større utslipp av klimagasser dyrere. Men staten bruker også 'gulrøtter' for å stimulere den grønne omstillingen av samfunnet. Et klassisk eksempel er offentlig støtte til forskning og utvikling til grønne teknologier, motivert ut fra 'spillover'-effekter, som går på at nytten av forskning er større for samfunnet enn for en virksomhet eller bedrift.

Et annet eksempel er at en farmasi-bedrift som bruker ressurser på å utvikle en ny medisin vil ønske å ta patent på denne slik at konkurrentene ikke kan kopiere medisinen og tjene penger på denne uten å ha bidratt til utviklingen, mens medisinen fra samfunnets ståsted burde være mest mulig tilgjengelig for alle. Dette betyr at bedriftene vil bruke for lite penger på forskning enn det som er i samfunnets interesse. Dessuten bør staten være mer villig til å tenke langsiktig og ta større risiko enn næringslivet ved investeringer i grønne teknologier, for eksempel når det gjelder karbonfangst og havmøller.

Utformingen av støtteordninger er krevende. Dersom offentlig støtte går til en spesifikk løsning/teknologi, kan man risikere å 'satse på feil hest' i den forstand at samfunnet kunne ha fått mer ut av å støtte andre løsninger. Den beste strategien for samfunnet er ofte at staten støtter et bredere område med løsninger og teknologier, basert på forventet etterspørsel og markedsutsikter, ressurser og kompetanse, og dermed overlater til innovative bedrifter å finne de beste spesifikke løsningene/teknologiene innenfor området.

Et eksempel er Enova som støtter investeringer i energisparing og reduserte klimagassutslipp i næringslivet og husholdningene. Et annet eksempel er den store satsingen med offentlige middel på karbonfangst og lagring ved Norcem Heidelbergers sementproduksjon i Brevik og ved Oslo Varme Fortums avfallsforbrenning på Klemetsrud. Ut fra at et statsbudsjett må balansere inntekter og utgifter gir avgifter inntekter som kan brukes på ulike gode formål, som utdanning, helse og politi, mens subsidier bruker ressurser som derfor ikke kan brukes på andre områder og må finansieres ved innstramminger på andre områder, slik at subsidiene direkte eller indirekte finansieres av andre i samfunnet.

Problematiske sideeffekter av avgifter og støtteordninger

Alle avgifter og subsidier har fordelingseffekter, som betyr at noen grupper får større utgifter enn andre eller at noen tjener mer enn andre. Fordelingseffektene kan gjelde inntektsnivåer (og utdanning), sektorer og arbeidsområde, eller geografi. Det kan derfor bli en avveining mellom effektivitet og rettferdighet. En utvei kan være å motvirke uønskede effekter for noen grupper med kompensasjonsordninger, men det er ikke alltid enkelt eller mulig å få til treffsikre ordninger, verken teknisk eller politisk.

Et eksempel på støtteordninger med fordelingseffekter er favorisering av elbiler framfor fossilbiler når det gjelder avgifter i innkjøp og drift, for å stimulere erstatning av fossilbiler med elbiler. Familier med høy inntekt kjøper oftere elbiler og får derfor mer av fordelene i form av lavere bilutgifter enn familier med lavere inntekter som har en billigere (og ofte eldre) fossilbil.

Et annet eksempel er utbygging av vindkraft i distriktene i Norge, der ulempene for natur og friluftsliv legges på lokalsamfunnene, og med liten kompensasjon, mens fordelene i hovedsak tilfaller kraftselskapene og staten i form av mer grønn kraft og bidrag til å oppfylle det nasjonale klimamålet.

Et tredje eksempel gjelder de som jobber i olje og gass-sektoren, der reduksjonen i aktivitet og arbeidsplasser blir raskere når klimapolitikken strammes til med en høyere avgift på utslipp av karbondioksid, og som kommer i tillegg til nedgangen på grunn av reduserte reserver på Kontinentalsokkelen og redusert etterspørsel etter olje på grunn av elektrifisering av transportsektoren.

En mulig uheldig sideeffekt av subsidier som øker effektiviteten er en type 'lekkasje' ('rebound') på grunn av at den aktuelle aktiviteten blir billigere og derfor mer attraktiv slik at den øker i omfang. Et eksempel er støtte fra Enova til energisparing i en villa, noe som kan gjøre oppvarmingen av huset billigere og derfor kan friste eieren til å øke innnetemperaturen, slik at noe av gevinsten i form av spart energi ved høyere energieffektivitet går tapt.

Spørsmål til diskusjon

- Bør Norge ha høyere grønne avgifter enn andre land?
- Hvordan kan avgiftene utformes slik at de får bred støtte i samfunnet?
- Bør Unio støtte enkelte grønne teknologier eller bredere støtteordninger?
- Hvor stor vekt skal man legge på at avgifter er effektive for å redusere klimagass-utslippene sammenlignet med at de kan ha uønskede fordelingseffekter i Norge?

Grønne offentlige innkjøp

Det offentlige Norge kjøper hvert år varer og tjenester for nærmere [600 milliarder kroner](#). Offentlige anskaffelser er et viktig verktøy for å stimulere til utvikling av grønnere og mer bærekraftige produkter og løsninger.

For å sikre effektiv utnyttelse av fellesskapets ressurser, legger de offentlige innkjøpsprosessene vekt på å skaffe en vare eller tjeneste til lavest mulig pris, og like konkurransevilkår for tilbyderne. Dette er passive innkjøpsprosesser der etterspørselen dreies mot kjente produkter, etablerte løsninger og utprøvde teknologier.

[Loven om offentlige anskaffelser](#) krever at statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter skal innrette sin anskaffelsespraksis slik at den bidrar til å redusere skadelig miljøpåvirkning. Den skal dessuten fremme klimavennlige løsninger der det er relevant.

Gjennom å sette krav til for bærekraft eller lave klimautslipp i innkjøp, kan man påvirke alle ledd nedover verdikjeden. Dersom man stiller krav til klima eller bærekraft til leverandører, kan de igjen stille krav til sine underleverandører og så videre. På denne måten påvirker man alt fra transport, prosessering, til produksjon til å redusere utslippene.

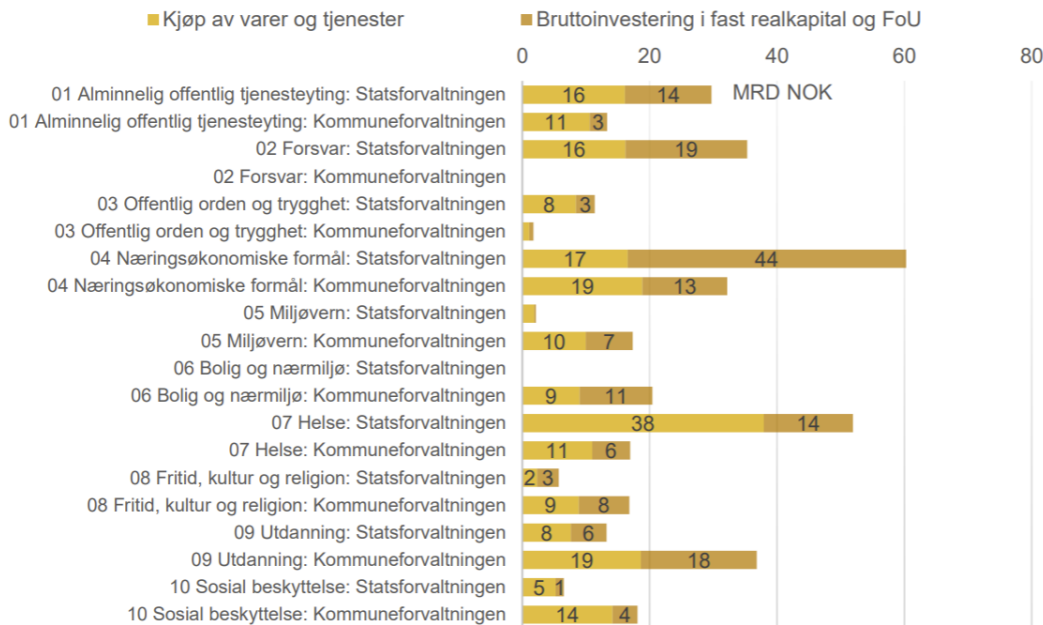
Påvirkning gjennom innkjøp reduserer ikke bare forbrukernes utslipp (offentlige instanser, mm.), men også norske utslipp der produksjon eller service finner sted innenfor Norge. Der varene produseres i utlandet og importeres til Norge, er man med å redusere utenlandske utslipp. På denne måten kan offentlige innkjøpskrav bidra til å løse de globale klimautfordringene, uansett om kilden er innenlands eller utenlands.

[Rapporten fra regjeringens ekspertutvalg om grønn konkurransekraft fra 2016](#) anbefaler at offentlig sektors innkjøpsmakt må benyttes for å akselerere det grønne skiftet og stimulere til innovasjon og å ta i bruk ny teknologi. Dette innebærer at det offentlige, samt virksomheter som er omfattet av loven om offentlige anskaffelser, aktivt skal fremme innovative og klimavennlige produkter og tjenester, og stimulere grønn innovasjon gjennom sine innkjøp.

Rapporten advarer mot at frykten for å ta risiko, kan føre til at innkjøper fortsetter praksisen med passive innkjøp. Det må utvikles en dynamisk læringskultur der det sikres at læringspunkter defineres og deles, slik at kompetansen hele tiden øker. I Norge er ansvaret for offentlige innkjøp svært desentralisert, og det er ikke rimelig å forvente at alle innkjøpere lokalt besitter den nødvendige kunnskap og erfaring.

Fordeling per sektor

Som sagt kjøper det offentlige varer og tjenester for nær 600 milliarder kroner hvert år. Den sektoren som kjøper mest, er helse mens de største investeringene finner sted i veg og bane. Undervisning, forsvar og annen offentlig tjenesteyting (bistand, FOU) har også betydelige innkjøp og investeringer. Tabellen under viser innkjøp i milliarder kroner fordelt på sektor og forvaltningsnivå.

Tabellen er hentet fra rapporten [Klimafotavtrykket av offentlige anskaffelser](#) skrevet av Asplan Viak og Oslo Economic. Tallene er hentet fra Statistisk sentralbyrå og inkluderer ikke lønnskostnader.

Rapporten som er fra 2017, konkluderer videre med at utslippene forbundet med offentlige innkjøp står for 14 prosent av det samlede norske klimafotavtrykket.

Vurdering av grønne anskaffelser

Rapporten Gevinstanalyser av grønne anskaffelser som CICERO skrev sammen med Oslo Economics, tar for seg ti gjennomførte, grønne anskaffelser. Rapporten vurderer kostnader, miljøvirkninger og andre samfunnsøkonomiske virkninger.

Alle de ti anskaffelsene har miljøvirkning i form av reduksjon i klimagassutslipp. Innkjøp av busser i indre by i Oslo vil for eksempel redusere klimagassutslippene med opp mot 50 000 tonn over en femårsperiode, sammenlignet med en vanlig «grå» anskaffelse. De fleste har også andre positive miljøvirkninger. Dersom alle offentlige kjøp av disse varene og tjenestene oppnådde samme miljøgevinster som eksempelanskaffelsene, kunne det ført til en samlet utslippsreduksjon i størrelsesorden én million tonn CO₂e i 2030.

Til sammenligning medfører offentlige anskaffelser klimagassutslipp på rundt 12 millioner tonn CO₂e årlig. Utslipp fra offentlig sektor kunne med andre ord blitt merkbart redusert (8 prosent) med grønne anskaffelser av disse produktgruppene alene. Dersom offentlig sektor gjør grønne anskaffelser av hele innkjøpsvolumet (alle produktgrupper), kan vi vente oss vesentlig større klimagevinster.

I to av de ti eksemplene, bidro et grønt fokus til å finne miljøvennlige løsninger som også var kostnadsbesparende, og vi har beregnet en negativ tiltakskostnad.

Anskaffelse	Illustrasjon	Beskrivelse av leveranse	Beskrivelse av alternativ
Renovasjonstjenester i Sarpsborg		• 2 el-søppelbiler • 6 biogass-søppelbiler • 1 elektrisk driftsbil • Papiravfallshåndtering lokalt	• 8 diesel-søppelbiler • 1 diesel-driftsbil • Papiravfallshåndtering i Gøteborg
Skoleskyssen på Romerike		• 10 el-minibusser • 8 biogass-minibusser • 102 biodiesel-minibusser	• 120 diesel-minibusser
Varebiler i Sarpsborg		• 12 elektriske varebiler	• 12 diesel-varebiler
Busser indre by Oslo		• 110 Euro-6 biodiesel-leddbusser	• 35 Euro-5 diesel-busser • 75 Euro-6 diesel-busser
Postens kjøretøysanskaffelser		• 580 el-mopeder • 470 elbiler • 2 200 dieselbiler	• 3 250 dieselbiler
Avfallsdunker i Ålesundregionen		• Ca. 19 000 avfallsdunker (over 4 år) med 20% bioplast og 80% gjenvunnet plast	• Ca. 19 000 avfallsdunker (over 4 år) med 20% ny fossil plast og 80% gjenvunnet plast
Anleggsdiesel Lambertseter		• 45 000 liter biodiesel	• 45 000 liter diesel
Ullerntunet helsehus		• Ca. 20% lavere CO₂e utslipp fra materialer • Ca. 60 % lavere el-forbruk	• Referansebygg som tilfredsstiller lovpålagte krav
Heimdal videregående skole		• Ca. 20% lavere CO₂e utslipp fra materialer • Ca. 80 % lavere netto energiforbruk, null i drift	• Referansebygg som tilfredsstiller lovpålagte krav
Kistefosdammen barnehage		• Ca. 14% lavere CO₂e utslipp fra materialer • Netto produksjon av energi (7 600 kWh per år)	• Referansebygg som tilfredsstiller lovpålagte krav

Figuren er hentet fra rapporten [Gevinstanalyser av grønne anskaffelser](#) av CICERO og Oslo Economics, og viser leveranser i de ti eksemplene som rapporten analyserer.

Innkjøp av mat

Offentlig innkjøp av mat omfatter maten i offentlige kantiner, sykehus, sykehjem, barnehager, forsvaret, skoler og fengsler. Private virksomheter kan selvsagt også ta hensyn til klima og bærekraft i sine matinnkjøp.

Ved å stille krav til bærekraft, lave klimautslipp og at maten som offentlige virksomheter kjøper skal være sunn, kan man redusere utslipp, forbedre helsen og bidra til å utvikle nye og mer bærekraftige forretningsmodeller.

[Ifølge beregninger av CICERO](#) tilsvarer nordmenns matforbruk omtrent 14 prosent av de nasjonale utslippene. Dette inkluderer både norskprodusert og import mat. Rundt 80 prosent av disse matutslippene kommer fra animalske produkter. Omtrent 12 prosent av all maten vi spiser i Norge er kjøtt, men kjøtt står for nær halvparten av klimagassutslippene fra maten vi spiser. Mat, og spesielt kjøtttyper med store utslipp som storfe, utgjør dermed en mulighet for å redusere utslipp.

I tillegg går rundt en tredel av alt globalt produsert mat tapt som matsvinn. Matsvinn medfører høyere utslipp, og skaper utfordringer både med tanke på bærekraft og matbudsjettene hos en del husholdninger.

Problemstillinger relatert til offentlig innkjøp som bærekrafts/klima virkemiddel

Overordnede virksomhetsmål med betydning for innkjøp, bør innarbeides i virksomhetens anskaffelsesstrategi, og også reflekteres i de avtalene virksomheten inngår med leverandører av mat- og drikkeprodukter.

Innkjøp også kan være gjenstand for medbestemmelse i tariffområder der hvor hovedavtalen gir adgang til at mål for klima og bærekraft kan tas opp i partssamarbeidet. Mer om partssamarbeidet i kapittelet under.

Endring og implementering av offentlige innkjøpsprosesser er likevel ikke uten utfordringer:

Offentlige anskaffelser kan velge mellom såkalte «grønne innkjøp», som er utslipps- og klimarettet, og «bærekraftige innkjøp», som er rettet bredere mot bærekraft. Ikke alt som er bærekraftig er like bærekraftig på alle områder, og det kan hende at noen typer bærekraft er i konflikt med hverandre.

Et eksempel er å redusere etterspørselen etter storfekjøtt. Dette vil ha en klar positiv klimavirkning, men være negativt for norske storfebønder som er avhengige av etterspørsel etter storfekjøtt. En reduksjon av antall beitedyr i Norge kan muligens bidra til redusert biologisk mangfold.

Krav og kriterier må sikre like konkurransevilkår, og mal, krav og kriterier må ikke være i strid med konkurranselovgivningen eller EØS-avtalen. Det er derfor svært viktig at krav og kriterier som stilles er de samme for alle leverandører – om de er norske eller utenlandske, produsenter eller grossister. Det må stilles samme krav og kriterier til importerte produkter som produkter produsert i Norge og det må stilles samme krav uavhengig av om leverandøren er en produsent eller grossist.

Spørsmål til diskusjon
• I hvor stor grad bør man jobbe for at arbeidsgiver kjøper grønne eller bærekraftige produkter? • Hvordan kan og bør tillitsvalgte bidra til flere grønne innkjøp? Gi gjerne eksempler fra yrkesgruppene forbundet representerer. • Kan lokale avtaler brukes for å forplikte arbeidsgiver til grønne innkjøp?

Grønt partssamarbeid – prosesskrav

I det kommende lavutslippssamfunnet har alle sektorer bidratt med å kutte sine klimaavtrykk kraftig. Dette vil også gjelde alle deler av offentlig virksomhet. Hvis noen sektorer kutter mindre, må andre kutte mer for at vi totalt kommer ned på netto null.

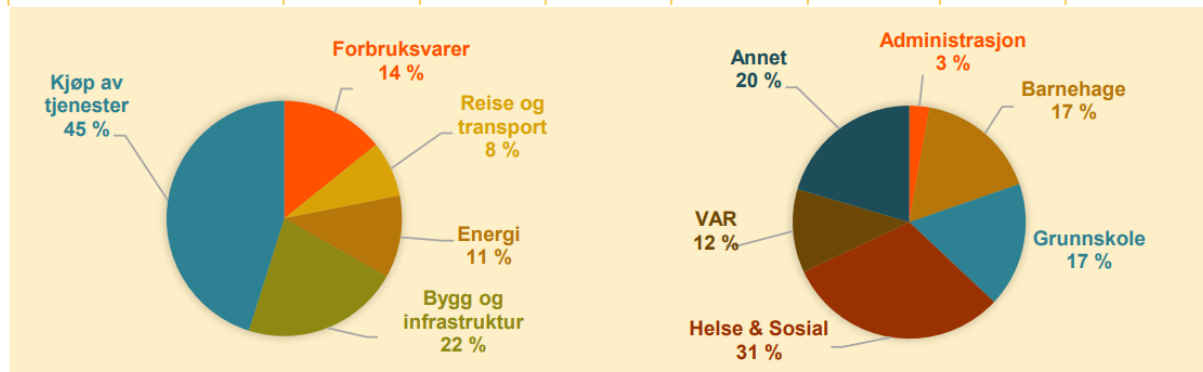
To typer utslipp

Offentlig virksomhet, som all annen aktivitet, vil gi både direkte utslipp og indirekte utslipp. De direkte utslippene (f.eks. fra fossilt drivstoff i bilparken) er lettest å måle og som det ofte er størst oppmerksomhet på når virksomheter skal fastsette egne utslippsmål.

Men de indirekte utslippene kan være langt større enn de direkte utslippene. Dette er avtrykk av alt av ting og tjenester som offentlig virksomhet kjøper inn. Ta for eksempel jobb-pcen, uniformen eller annet utstyr på jobben, som du har glede av, men som mest sannsynlig har blitt produsert i et annet land og gitt klimagassutslipp der.

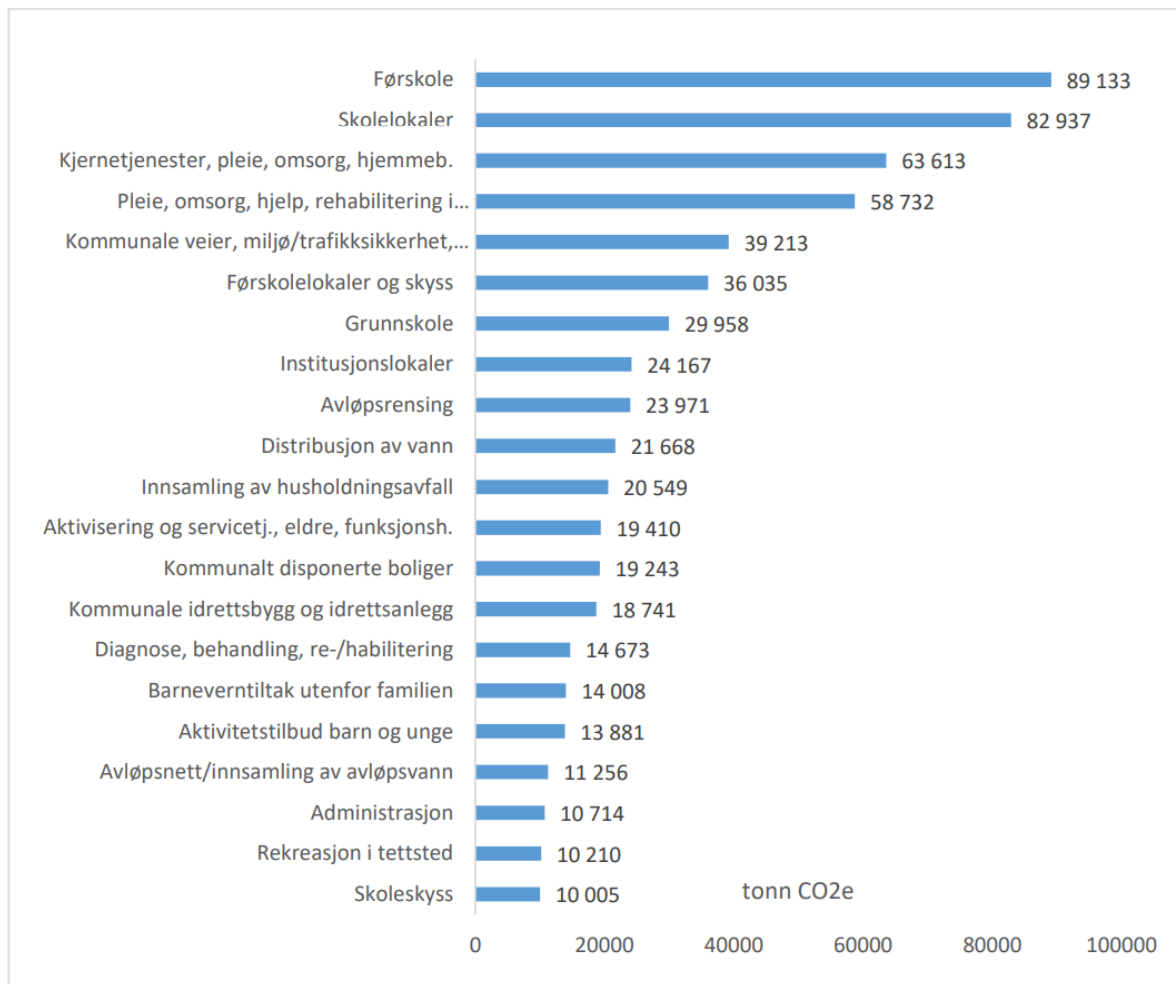
Tabellen under oppsummerer ulike virksomheters bidrag til Oslo kommunes klimafotavtrykk i 2017 målt i antall tonn CO₂-ekvivalenter, som inkluderer både direkte og indirekte utslipp. Fordelingen mellom grupper og virksomheter er ganske representativ også for andre kommuner selv om utslippstallene vil være mindre for mindre kommuner. Klimafotavtrykket er størst fra kjøp av tjenester, bygg og infrastruktur og forbruksvarer, men litt ulik fordeling mellom forskjellige grupper. For administrasjon, barnehage, grunnskole og helse og sosial, gir kjøpt av tjenester og forbruksvarer størst bidrag, mens vann-, avløp- og renovasjonsanlegg og kategorien annet har størst avtrykk fra bygg og infrastruktur.

Hovedgrupper	Admin-istrasjon	Barne-hage	Grunn-skole	Helse & Sosial	VAR	Annet	SUM
Forbruksvarer	6 719	13 883	21 154	40 237	6 259	18 588	106 840
Reise og transport	1 341	2 946	15 843	22 343	7 945	7 159	57 578
Energi	546	8 615	21 144	18 914	9 474	26 585	85 278
Bygg og infrastruktur	5 181	7 056	12 796	21 941	47 803	67 731	162 508
Kjøp av tjenester	7 183	94 477	59 174	129 247	15 548	33 466	339 095
SUM	20 970	126 977	130 112	232 682	87 030	153 528	751 299

Klimafotavtrykk for Oslo kommunes egen virksomhet i 2017. Figuren er hentet fra rapporten «[Forbruksbasert klimaregnskap for Oslo kommune](#)» skrevet av Asplan Viak i 2018. Tilsvarende analyser er gjort for en rekke kommuner i Norge. VAR står for vann-, avløp- og renovasjonsanlegg.

Det er stor forskjell på bidragene fra de ulike tjenesteområdene. Spesielt barnehage, skole, utdanning og helse utmerker seg (som vi også så i figuren over). Dette skyldes at kommunene bruker mye midler på disse områdene, ikke fordi de er spesielt utslippsintensive.

Klimafotavtrykk for Oslo kommunes egen virksomhet i 2017 fordelt på ulike tjenestefunksjoner. Figuren er hentet fra rapporten «[Forbruksbasert klimaregnskap for Oslo kommune](#)» skrevet av Asplan Viak i 2018. Tjenesteområdene er oppdelt etter ulike KOSTRA-funksjoner. Førskole betyr her barnehage.

Samarbeid på arbeidsplassen

Arbeidstakere kan påvirke arbeidsgivere og arbeidsplassen sin på mange måter. I det lokale partssamarbeidet på jobben din er partene medspillere og samarbeider om å utvikle virksomheten og trygge arbeidsplassene. Dette samarbeidspotensialet kan også brukes for å gjøre virksomheten grønnere og bidra til et grønnere samfunn.

Det lokale samarbeidet er avhengig av at det forankres i avtaleverket (i hovedavtaler, overenskomster og lokale avtaler). Med denne forankringen har partene rett og plikt til å sette miljøtiltak på dagsordenen og den gir rammer for å løse interessekonflikter som kan oppstå når tiltak skal iverksettes.

Arbeidstakere har lokal kunnskap og kompetanse til å bidra i klimaarbeidet på en effektiv og konstruktiv måte. Samtidig kan omleggingen være vanskelig da både virksomhetens og arbeidstakernes interesser, sammen med kvaliteten i tjenestene, må ivaretas. Slike avveininger løses best lokalt av de som kjenner de lokale forholdene best. Partene lokalt i virksomheten står fritt til å fylle sitt partssamarbeid med hva de vil så lenge det ikke bryter med overenskomst og hovedavtale.

I hovedavtalen kan det stå en formulering om noe tilsvarende «hensynet til miljø og klima». Dette må gis et innhold av partene, bl.a. med tilleggsformuleringer i hovedavtalen, overenskomster og lokale avtaler.

Et mål kan være at virksomheten forplikter seg til å estimere virksomhetens miljøavtrykk. Når man har kunnskap om utslippene og hvilke aktiviteter som bidrar mest, er det enklere å identifisere strategier og tiltak for å redusere utslippene.

Videre er det nyttig å sette mål for å redusere miljøavtrykket, som samtidig forplikter til nettopp til å identifisere og gjennomføre tiltak. De tillitsvalgte har drøftingsrett på problemstillinger tilknyttet miljø og klima. Alt dette bør følges aktivt opp i de fora tillitsvalgte møter ledelsen. Man kan f.eks. ha en egen miljøtillitsvalgt. Videre bør medlemmene lokalt involveres gjennom demokratiske prosesser for å bedre identifisere de grønne tiltakene og sikre medvirkning og inkludering.

Områder der offentlig sektor kan redusere avtrykket:

- Bygningsmasse (er det virkelig nødvendig å bygge nye skole eller barnehage når vi har bygningsmasse stående? Smartere plassering av offentlige bygg, ikke ute på et jorde, men sentralt med god tilgang til kollektivtrafikk)
- Energistyring (gjøre bygningene mer energieffektive)
- Reisepolicy (hvordan fly mindre for de som gjør det i jobben, bytte til grønnere kjøretøy)
- Mat (grønnere kantine med gode vegetariske alternativ)
- Redusert avfall, herunder matsvinn
- Grønnere innkjøp (tvinge arbeidsgiver til alltid å se på miljøaspekter ved innkjøp av forbruksvarer og tjenester, som gir ringvirkninger utover arbeidsplassen din, f.eks. ved å bruke Difis veileder)
- Opplæring av de ansatte for mer miljøvennlig gjennomføring av arbeidsoppgavene
- Gjennom miljøsertifisering av virksomheten

Spørsmål til diskusjon

- Hvordan kan arbeidsgiver prioritere arbeidet med å redusere klimafotavtrykket?
- Hva slags klimamål er det fornuftig at arbeidsgiver setter seg etter drøfting med arbeidstakere?
- Hvordan bør tillitsvalgte inkluderes i arbeidet med klimaomstilling?
- Hva bør tillitsvalgte prioritere i arbeidet med å gjøre virksomheten grønnere?
- Hvordan bør dette grønne arbeidet forankres i avtaleverket mellom arbeidsgiver og arbeidstaker?

Anbefalt lesestoff

Grønne tariffavtaler, redigert av Jon Olav Bjergene og Inger Marie Hagen (2020), spesielt kap. 9 Lokalt miljø samarbeid og sentral forankring.

Unio og bærekraftmålene

Diskusjonsnotat

Tor Halvorsen og Åge A. Tiltnes, Fafo

Innhold

En helhetlig agenda for omstilling: det transformativ skiftet	2
Måten vi tenker på – måten vi jobber på – måten vi samhandler på	4
Sammenhengen mellom målene — et eksempel	5
Stanse klimaendringene	6
Mindre ulikhet	8
Ulikhet, teknologi og det globale	8
Utdanning, kunnskap og arbeid	9
Medbestemmelse og forbundenes rolle	10
Avslutning – profesjonenes samfunnsoppdrag	12

En helhetlig agenda for omstilling: det transformative skiftet

Det som på norsk har fått navnet «bærekraftsmål» er de 17 målene vedtatt av FN i 2015. De representerer kjernen i en strategi for omstilling innen år 2030, ofte kalt «[2030-agendaen](#)». Alle stater har sluttet seg til denne arbeidsplanen for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stanse klimaendringene, men ikke alle er like ivrige iverksettere, og ifølge FN ligger vi [etter skjema](#) mht. å nå bærekraftmålene¹. Vi må derfor trappe opp arbeidet — nasjonalt og globalt. Norske myndigheter er blant dem som tar målene på største alvor med god støtte fra samfunnets ulike sektorer².

De 17 målene bygger på en bred forståelse av «bærekraft» og «bærekraftig utvikling». Miljø står sentralt, men også natur og mennesker, og ikke minst relasjonen mellom mennesker, natur og miljø. Det er snakk om bærekraft for *planeten*, og for *menneskene*. «Det transformative skiftet», som 2030-agendaen sier vi står overfor, refererer nettopp til behovet for nye relasjoner mellom mennesker og natur for å skape et miljø vi alle kan overleve innenfor. Slagordet er «[leave no-one behind](#)». Derfor handler mål 1 om å bekjempe fattigdom i alle dets former. Men målet får bare mening om det blir sett i sammenheng med alle de andre bærekraftmålene; de 17 målene utgjør en helhet. Som i alt målarbeid blir denne helheten til som en prosess der uklarheter, motstridende (del)mål, uklare normer og ulike interesser blir avklart underveis, kompromisser etablert, og ulike syn respektert og debattert.

En forutsetning for å nå bærekraftmålene, er at en tar de globale utfordringene skapt av grensene for jordens tåleevne og 2030-agendaen på alvor³. Det er et stykke skoleringsarbeid å sette seg inn i de 17 målene og de 169 delmålene, men om vi skal lykkes, må flest mulig ta del i en kunnskapsbasert diskusjon om hvordan vi best kan nå dem. Det er denne dialogen som kan bringe arbeidet med målene framover — lokalt, nasjonalt og globalt. Deltakelse bygger fellesviljen som trengs for å endre kurs. Ved å ta del i diskusjonen om bærekraftmålene og hvordan de kan nås, kan en også bli del av løsningene.

Unio har lenge arbeidet for at det offentlige Norge skal fremme denne diskusjonen gjennom demokratiske fora og tydelig lederskap. Begge deler ser ut til å ha fått gjennomslag⁴. Så langt har Unios engasjement i hovedsak vært rettet mot nasjonal politikk. Dette debattnotatet er utarbeidet med et ønske om en bredere forankring av bærekraftagendaen hos tillitsvalgte i Unios medlemsforbund. De fem bærekraftmålene Unio har fokusert spesielt på er mål 3 «God helse», mål 4 «God utdanning», mål 5 «Likestilling», mål 8 «Anstendig arbeid og økonomisk vekst» og mål 13 «Stoppe klimaendringene». Imidlertid er også mål 10 «Mindre ulikhet» og ikke minst mål 17 «Samarbeid for å nå målene» tydelig til stede i Unios arbeid. Det samme gjelder en vektlegging av bærekraftmålenes sammenheng og helhet.

¹ “The SDG Progress Chart 2020 by UN DESA already shows that poverty is on the rise for the first time in decades; hunger continues to increase; many people don’t have access to safe drinking water or sanitation services; inequalities are on the rise and so is the number of people living in slums. Terrestrial and marine biodiversity is threatened and a large number of species face extinction.”

² Statsminister Erna Solbergs [innlegg i FNs generalforsamling](#) i fjor høst.

³ Debatten om de globale tålegrensene ble startet og følges opp av [Stockholm Resilience Center](#).

⁴ Se, «[Nikolai Astrup blir bærekraftsminister](#)», 13/1-20, og pressemelding om «[Ny nasjonal handlingsplan for bærekraftmålene](#)», 29/4-20.

Dette notatet presenterer nettopp 2030-agendaen som et hele og understreker sammenhengen mellom bærekraftmålene. Med referanse til noen av målene presenteres (mulige) målkonflikter, og det inviteres til refleksjon om hvordan Unio og Unios medlemsforbund kan styrke sitt arbeid med bærekraftmålene framover, både sentralt og lokalt. FNs nettsider inneholder fyldig informasjon om bærekraftmålene og delmålene, hvordan de er operasjonalisert, statistikk om måloppnåelse og mye mer. Det er lagt inn hyperlenker til enkelte av disse nettsider samt andre dokumenter i notatet, inklusive i dets fotnoter. Disse er egnet som startpunkt for fordypning. Mye av teksten i notatet er hentet fra og inspirert av den omfattende bærekraftlitteraturen som er tilgjengelig elektronisk.

Dessuten bygger notatet på en rapport om profesjonene og bærekraftmålene, som er under utarbeidelse av Fafo på oppdrag fra Unio⁵. I tillegg til sekundærkilder, bygger den på 21 intervjuer med tillitsvalgte og ordinære medlemmer i Utdanningsforbundet, Sykepleierforbundet og Forskerforbundet. Intervjuene avdekket blant annet at kunnskapen om bærekraftmålene var begrenset og at oppslutningen om bærekraftarbeidet varierte. Mange informanter etterlyste et sterkere engasjement fra sine respektive forbundsledelser for å redusere kunnskapsgapet og få mer fart på arbeidet lokalt.

Debattnotatet inneholder en rekke spørsmål, ment som oppspill til refleksjon og diskusjon. Men det reiser i liten grad profesjons- og forbundsspesifikke tema og problemstillinger. Det blir opp til leseren å gi svar som knytter an til egen arbeidsvirkelighet og eget forbund. Gitt den sterke koblingen mellom målene, er noe overlappt mellom enkelte av spørsmålene ikke til å unngå. Det overordnede målet er at notatet skal bidra til økt forståelse for 2030-agendaen, økt kunnskap om bærekraftmålene, styrket engasjement, og politikkutvikling. Etter noen overordnede betraktninger om profesjonen og bærekraftmålene under neste overskrift, følger de første spørsmålene om enkeltmål og sammenhengen mellom dem under den påfølgende overskriften. Deretter følger nye spørsmål etter hvert tematiske avsnitt.

FNs 17 bærekraftmål⁶

Det er vanlig å snakke om at bærekraftig utvikling har tre dimensjoner, nemlig den økonomiske, den miljømessige og den sosiale dimensjonen. All bærekraftmålene inneholder elementer fra alle tre dimensjonene⁷.

[Mål 1 Utrydde alle former for fattigdom i hele verden](#)

[Mål 2 Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk](#)

[Mål 3 Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder](#)

[Mål 4 Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheten for livslang læring for alle](#)

[Mål 5 Oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners stilling](#)

[Mål 6 Sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle](#)

[Mål 7 Sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris for alle](#)

[Mål 8 Fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle](#)

[Mål 9 Bygge robust infrastruktur, fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og bidra til innovasjon](#)

[Mål 10 Redusere ulikhet i og mellom land](#)

[Mål 11 Gjøre byer og bosettinger inkluderende, trygge, motstandsdyktige og bærekraftige](#)

[Mål 12 Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre](#)

[Mål 13 Handle umiddelbart for å bekjempe klimaendringene og konsekvensene av dem](#)

⁵ Rapporten vil ferdigstilles våren 2021 og blir gjort tilgjengelig på hjemmesidene til Unio og Fafo.

⁶ Den norske språkdrakten til bærekraftmålene er tatt fra [FN-Sambandets websider](#), som også inneholder alle delmålene. Hvert mål i tekstboksen har en hyperlenke, som tar leseren til FN-sider med mål og delmål på engelsk, og som inneholder lenker videre til en rekke andre elektroniske ressurser.

⁷ En visualisering av dette finnes [her](#).

[Mål 14 Bevare og bruke hav og marine ressurser på en måte som fremmer bærekraftig utvikling](#)
[Mål 15 Beskytte, gjenopprette og fremme bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av arts mangfold](#)
[Mål 16 Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer](#)
[Mål 17 Styrke gjennomføringsmidlene og fornye globale partnerskap for bærekraftig utvikling](#)

Måten vi tenker på – måten vi jobber på – måten vi samhandler på

Bærekraftmålene krever at vi tenker, jobber og samhandler på nye måter. Stikkordene er — som nevnt over — sammenhenger og helhet⁸. Det transformative skiftet som de 17 bærekraftmålene peker mot, innebærer rask omstilling langs den økonomiske, den miljømessige og den sosiale dimensjonen med forståelse for hvordan målene henger sammen innenfor en helhetlig utviklingsmodell, ofte kalt den øko-sosiale modellen. Mer nyanserte vekstmål må utvikles. Unios medlemsforbund og medlemmer er avgjørende for et slikt skifte fra en ensidig vekstmodell til en utviklingsmodell som har de sosiale og miljømessige målene som styrende for økonomisk aktivitet.

Et FN-oppnevnt «kunnskapsnettverk» for global bærekraft og 2030-agendaen (Sustainable Development Solution Network) skriver i sine [rapporter](#) at de nordiske landene ligger på toppen når det gjelder måloppnåelse. En viktig grunn til det er fagbevegelsens medvirkning i den nordiske modellen sikrer høy skår på de sosiale målene med positiv innvirkning på en rekke av de miljømessige målene. Medbestemmelse fremmer løsninger «nedenfra», som har en positiv effekt på politikk og styring i tråd med bærekraftagendaen. Den nordiske modellen framstår, slik dette nettverket registrerer måloppnåelse, som et forbilde. Men det betyr selvsagt ikke at alt er bra, hverken mht. medbestemmelse (noe vi kommer tilbake til mot slutten av notatet) eller om vi betrakter de enkelte bærekraftmålene og sammenhengen mellom dem: Norges miljøfotavtrykk overgår naturens tålegrense (gitt befolkningsstørrelsen); ulikheten vokser (med lommer av fattigdom); natur må vike for urbanisering, industriell produksjon og landbrukets effektivisering; anstendig arbeid trues og normalarbeidsdagen er under press — for å nevne noe.

Profesjonene (kunnskapsyrkene, kunnskapsarbeiderne) Unio organiserer, kombinerer kunnskap med arbeid. Relasjonen mellom arbeid og utdanning utgjør ryggraden i våre samfunn, der hode og handling, rutine og kreativitet kombineres. Og som organiserte fellesskap kan profesjonene i Unio etablere nye former for samhandling gjennom partssamarbeid, på arbeidsplassene, og ved påvirkning i det offentlige rom.

Hvordan vi tenker om bærekraft, krever et brudd med den innarbeidede forestillingen om at naturen er en resurs for oss til å bruke som vi vil. Når vi nå må se natur, miljø og det sosiale i sammenheng, trenger vi ha kunnskap om «naturen i det sosiale», for eksempel hvordan vi bygger, bruker og gjenbruker teknologi, infrastruktur og bygninger, og vi må ha kunnskap om «det sosiale i naturen», dvs. hvordan naturen er vevd inn i våre sosiale liv og er en forutsetning for dem. Og vi behøver kunnskap som lærer oss å tenke og se «Norge i verden», og samtidig se «verden i Norge». Våre handlinger har konsekvenser globalt; det globale påvirker våre handlinger lokalt.

⁸ Det som i rapporteringen til FN, for eksempel fra [Finland](#) og i den kommende rapporten fra Norge, benevnes «whole of government approach» og «whole of society approach».

Hvordan vi jobber er basert på kunnskap, ferdigheter, utøvelse av skjønn og kontinuerlig læring. Vi blir spesialister. Men med bærekraftmålene må vi også lære å reflektere over vår plass i arbeidsdelingen, og om denne bør endres, om innholdet i arbeidet har utilsiktede konsekvenser, dvs. om vi bør lære å utøve vårt skjønn på andre måter som spesialister. Bærekraftmålene henger sammen; det samme må samspillet mellom ulike yrkesroller. Det er et mål at alle skal ha anstendig arbeid og arbeidsforhold (mål 8), men det er også et mål å vise anstendighet i arbeidet. Det betyr at de sosiale konsekvensene, miljøkonsekvensene og konsekvensene for naturmangfoldet må trekkes inn som tema både i arbeidsdelingen mellom yrkene og hos den enkelte yrkesaktive.

Det krever sterke kollektiver både å opparbeide kunnskap om og holdninger til den etablerte arbeidsdelingen som Unios medlemmer inngår i, og å endre innholdet i de enkelte yrker i tråd med bærekraftmålene. Profesjonene, som endringsagenter, kan bidra til å kombinere og koble arbeid og utdanning, forskning og forandring, kunnskap og politikk på nye måter. Vi er vant til å stole på kunnskapen, å stole på det profesjonelle skjønn; vi har tillit til de høyere utdanningsgruppens endringspotensiale. Vi har yrker basert på den beste kunnskapen, og utøvere av det beste skjønn. Derfor tror vi på evnen til å lære både praktisk og teoretisk på måter som gir rom for endring. Vi satser på evnen den enkelte har til å lede eget arbeid basert på lang utdanning og et lærende arbeidsmiljø. Fordi vi ser verdien av den typen yrkesautonomi som profesjoner forvalter, ser vi også forpliktelsen til å bidra til samfunnsendring, grønn omstilling, det transformative skiftet.

Sammenhengen mellom målene — et eksempel

Byene er offer for kunnskapens og spesialiseringens fragmentering, samtidig som en sier at i byer henger alt sammen med alt (jf. planlovverket). I tilknytting til mål 11 «Bærekraftige byer og lokalsamfunn» vil profesjonenes evne til å kombinere sine interesser lokalt (f.eks. ved hjelp av fagforeninger) kunne påvirke transportsystem, byggetradisjoner, sikre offentlige rom og fravær av risiko osv. som bidrag til mer helhetlige og bærekraftige løsninger. Dersom kunnskapen løftes ut av sine spesialiserte siloer når «byproblemer» tas opp, kan profesjonenes yrkesutøvelse være avgjørende. Kunnskap om sammenhenger mellom oppvekstmiljø, boforhold, trafikk og energibruk med mer — som profesjonene med ansvar for sikkerhet (politi, brannvesen), barn og helse innehar — kan generere forslag og ideer til fornyelse, særlig i allianse med forskning.

Byer og tettsteder — der en stadig større andel av klodens befolkning lever — har et særlig ansvar for å forme folks matvaner og derigjennom bidra til ansvarlig produksjon og konsum av mat og for den jorden som skal til for å produsere mat (mål 15 «Liv på land»). Produktiv jord blir stadig bygget ned på grunn av byutvikling, en trend som må snus. At ingen skal gå sultne (mål 2) er knyttet til diskusjonen om hva som er sunn og bærekraftig mat, til hvordan den skal produseres (og importeres), til landbrukets energi- (mål 11) og vannforbruk (mål 6), og forurensningseffekten på hav og elver (mål 14).

Sammenhengen mellom bærekraftmålene innebærer at framgang og oppnåelse av ett mål ikke skal gå på bekostning av framgang på en annet. Av den grunn står samarbeid på tvers av fagområder og profesjoner — som eksempelet over skulle tydeliggjøre behovet for — sentralt for å nå målene. I vårt intervjumateriale har vi stemmer som hevder at vektlegging på og bruk av bærekraftmålene i

kommuner og virksomheters planverk⁹ har stimulert til og legitimert økt samarbeid og samhandling på tvers av faggrupper, sektorer og fagforeninger, som igjen har resultert i forbedring av helse- og utdanningstjenester. I en kommune hadde bærekraftarbeidet ført til mer samarbeid mellom Sykepleierforbundet og Utdanningsforbundet og gitt disse en felles stemme i mange spørsmål og sakskompleks, ikke bare knyttet til arbeidsforhold og lønnsforhandlinger som før. I sum: kommunens fokus på bærekraft hadde resultert i økt medbestemmelse.

Spørsmål — Bærekraftmålene ett for ett og samlet

Studer listen over bærekraftsmål ovenfor (og gjerne noen av delmålene, som det er lenket til). Hvilke mål mener du er særlig sentrale for din profesjon? Hvilke mål er viktige for din profesjon og din arbeidsplass? Hvilke mål burde ditt forbund prioritere ?

Bærekraftmålene utgjør et hele. Innenfor ditt arbeidsfelt, hvilke av bærekraftmålene er det særlig viktig at ses i sammenheng?

Har du eksempler fra eget arbeid, eller kjenner du til at andre har gjort seg erfaringer, som illustrerer den positive effekten av tverrfaglighet og samarbeid på tvers av arbeidsfelt, organisasjoner og sektorer?

Er det noen områder, der du kan se for deg at det samarbeides mer, eller mer samarbeid er en forutsetning for å nå (et eller flere av) bærekraftmålene? Hvilke områder?

Hvordan kan forbundsledelse og tillitsvalgte i ditt forbund bidra til nedbygging av «silotenkning» og økt samarbeid mellom kunnskapsområder og på tvers av profesjoner, faggrupper og organisasjonsstrukturer?

Tenk gjennom hvordan du ser sammenhengen mellom målene, hvordan de kan virke på hverandre og danne synergier, men også hvordan de kan stå i motsetning til hverandre. Ta utgangspunkt i ett av målene, for eksempel mål 5 «Likestilling mellom kjønnene». se på de ulike delmålene og tenk Hvordan kan oppnåelse av dette målet styrke oppnåelsen av de andre?

Stanse klimaendringene

Med mål 13 «Stoppe klimaendringene» har stater forpliktet seg til klimatiltak for å motvirke alle typer miljøødeleggelser. Karbon har fått mye oppmerksomhet; i det siste har forholdet mellom klima og natur (artene som forsvinner) og havet (oppheting og grensene for CO₂-opptak) kommet i fokus. Utdanning og bevisstgjøring er viktige virkemiddel (delmål 13.3). Ny kunnskap er også en forutsetning for å styrke kompetansen i planlegging av og omstilling til en ny klimavennlig politikk (delmål 13.b). Denne kunnskapen vil det i hovedsak være profesjonene som utvikler og forvalter.

Grunnleggende sett handler mål 13 om at mennesker og natur må samhandle på nye måter. Hvis vi skal fortsette vår industri-teknologiske utvikling, må det skje på naturens premisser. Forskning på forholdet mellom teknologi og natur og hvordan teknologi bruker naturen vil kunne føre til viktig innsikt i hvordan natur-samfunnsrelasjoner kan og må endres. Mer samarbeid samt utviklingen av

⁹ Som rapporten «[Strekk i laget](#)» (2020) fra Nordlandsforskning viser, har norske kommuner og fylkeskommuner i svært varierende grad, og på ulike måter, innarbeidet bærekraftmålene i sitt arbeid.

nye modeller for samarbeid mellom fag innen høyere utdanning på tvers av natur-samfunnsdikotomien (mål 17), vil kunne ha samme positive effekt. Stater og ikke minst de store økonomiske aktørene har et hovedansvar for å stanse klimaendringene, men uten aktiv deltakelse, kreative forslag, press og kunnskap nedenfra, fra fagbevegelsen og profesjonene, vil ikke den nødvendige omstillingen gå fort nok.

Mål 13 kan lett ses i sammenheng med andre mål, som f.eks. mål 12 «Ansvarlig forbruk og produksjon». Det siste knytter seg til produksjon av både tjenester og varer, både i offentlig og privat regi, under nasjonal kontroll eller overnasjonalt. Innen offentlig så vel som privat tjenesteyting er det for eksempel forventet likebehandling, men også at den samlede ressursbruken fører til nedbygging av ulikhet (mål 10) og likestilling mellom kjønnene (mål 5). I tillegg skal tjenesten og hver enkelt ansatt ta natur- og miljøhensyn. Innen produksjon av varer, stilles det krav til profesjonenes kunnskap om innsatsfaktorers miljøkonsekvenser og sosiale implikasjoner, og (dermed) deres etiske ansvar.

To av de største tjenestesektorene «produserer» helse (mål 3) og utdanning/kunnskap (mål 4). Dette er bærekraftmål som også er sett på som avgjørende for realisering av de andre målene, først og fremst fordi vi trenger å etablere bedre kunnskap om relasjonen mellom natur, miljø og mennesker i hele befolkningen, og fordi helse — som folkehelse — i så stor grad blir formet av dette samspillet. Samtidig er «god helse» en forutsetning for deltakelse i arbeid, i samfunnsdebatten, i institusjonsbyggingen og for fredelig sameksistens på alle plan (mål 16).

Profesjonenes handlinger har innflytelse på oppslutningen om det transformative skiftet i samfunnet. Profesjonskunnskapen og måten å jobbe på kan påvirke konsumentrollen og forventninger om ansvarlig forbruk. For eksempel, hva slags arbeid og andre produksjonsfaktorer inngår i de produktene som blir kjøpt? Eller, hva slags energi og kjemikalier er benyttet i produksjonen? Kunnskap om slike forhold er felles for både profesjonsrollen og konsumentrollen, og profesjonene har medborgeransvar for etisk konsum. Profesjonene kan sørge for at ansvarlige konsum- og produksjonskrav dukker opp i partsforhandlinger, i høringer, i komitearbeid og i den demokratiske, offentlige debatten, for eksempel om sykehus, skoler og andre byggs utforming. Det er dette ansvaret som legitimerer profesjonenes medbestemmelse for det kunnskapsbaserte arbeidet i alle samfunnets institusjoner.

I Norge har alle samfunnssektorer og tjenesteområder i økende grad fokus på redusert klimaavtrykk og grønn omstilling til lavutslippssamfunnet. Klimautslipp er både direkte (f.eks. fra fossilt drivstoff fra kjøretøy) eller indirekte (knyttet til produksjon av tjenester og gjenstander som kjøpes inn til virksomheten). Utslipp og avtrykk er størst i utdannings- og helsesektoren, fordi de er så store, men forbedringspotensialet er betydelig på de fleste arbeidsplasser i alle sektorer. I intervjuene hørte vi om lokale klimatiltak på felt som transport og reisepolicy, avfallssortering, reduksjon av avfall (inklusive matsvinn), bygg (byggningsmateriale, energi/oppvarming osv.), og kommuner og virksomheter som i økende grad var opptatt av «grønne innkjøp».

Spørsmål – Grønn omstilling

Hvordan kan profesjonene og forbundene bruke sin innflytelse til og bidra til en kunnskapsbasert debatt om hvordan sosiale mål og miljø- og naturhensyn skal styre økonomiske beslutninger?

I hvilken grad har du som tillitsvalgt eller ansatt vært delaktig i og diskutert innkjøp og klimatiltak (i din virksomhet)? Hvor kom evt. initiativet til diskusjonen, forslagene til tiltak fra?

Hvordan kan du som tillitsvalgt bidra til at det tas beslutninger i tråd med bærekraftmålene? Kan lokale avtaler benyttes til å forplikte arbeidsgiver til grønne innkjøp?

Hvordan vil du som tillitsvalgt eller ansatt på ditt arbeidssted påvirke holdninger til, vedtak om og arbeidet selv i retning av mer «ansvarlig» forbruk og produksjon (av varer og tjenester)?

Profesjonene har et overordnet etisk ansvar for grønn omstilling og bærekraftig utvikling. Skal forbundene påta seg ansvar for å skolere og påvirke sine medlemmer til å ta «riktige» valg også utenfor arbeidsplassen, dvs. i privatlivet?

Mindre ulikhet

Ulikheten både innen land og mellom land vokser. Noen har tilgang til ressursene i havet og på land, en tilgang som oftest gir eiendom og inntekter til de få. Ti prosent av verdens rikeste kontrollerer ca. halvparten av økonomien. Samtidig vokser relativ fattigdom (og noen steder absolutt fattigdom), samtidig som kostnadene ved økonomisk vekst blir belastet flertallet, de som får minst glede av veksten. Naturmangfoldet vi alle er avhengig av trues, havets ressurser blir overforbrukt, olje er fremdeles energikilden som den globale økonomien baserer seg på, og CO₂-utslippene øker. Den økonomiske ulikheten og de store forskjellene i fotavtrykk blir forsterket av forskjeller på andre av samfunnets områder, f.eks. tilgang til helse og utdanning.

Den voksende ulikheten er en utfordring for alle forskere og profesjoner ettersom kunnskap om ulikhetens negative konsekvenser for samfunnsutviklingen blir stadig mer tilgjengelig for alle. Ulikheten utgjør en trussel mot demokratiet, mot miljøet og mot naturen, og den er et hinder for nye bærekraftige relasjoner mellom natur og mennesker. Å finne løsninger relevante for å nå mål 10 «Mindre ulikhet» er derfor en nøkkel til å nå de 17 bærekraftmålene sett under ett.

Spørsmål – Utjevning

Delmål 10.1 krever at de fattigste 40 % av befolkningen skal ha en raskere inntektsøkning enn andre. Hvordan kan Unios forbund bidra til en slik utvikling og likevel fremme bærekraftig forbruk og produksjon (mål 12) og uten at det går utover oppnåelse av andre bærekraftmål?

Ulikhet, teknologi og det globale

Mål 9 «Innovasjon og infrastruktur» omhandler utvikling av ny teknologi, bærekraftig industrialisering og bygging av infrastruktur. Måten dette målet blir fulgt opp på vil avhenge av hva som blir oppfattet som ansvarlig «vekstmodell» framover. Kan teknologisk utvikling frikobles fra

vekst i energibruk, bruk av ikkefornybare ressurser, og vil ny (grønn) teknologi og vekst i arbeid som er anstendig nødvendigvis forsterke hverandre? Og hvordan vil ny teknologi forholde seg til økonomisk vekst og internasjonal handel? Og, ikke minst, vil de nye teknologiene vi tar i bruk minske utviklingslands avhengighet av de rike? Ingen enkeltfaktor forsterker den globale ulikheten så mye som teknologi med tilhørende intellektuelle eiendomsretter, kunnskapssystemer, handelsprivilegier og konsernkontroll¹⁰. For å oppnå mål 10 «Mindre ulikhet», og med støtte i mål 4 «God utdanning» (spesielt delmål 4.7¹¹), er det derfor av avgjørende betydning å «[l]egge til rette for bærekraftig utvikling av infrastrukturen i utviklingsland ved å øke den finansielle, teknologiske og faglige bistanden [...]» (delmål 9.b). Betydelig økt tilgang til informasjons- og kommunikasjonsteknologi (delmål 9.c) er også av stor betydning.

De fleste profesjoner (i Unio) er enten brukere av teknologi eller er selv med på å utvikle teknologi. Norske forsknings- og høyere utdanningsmiljøer har i allianse med kolleger i sør i lengre tid prøvd å bidra til teknologisk og faglig kompetanseoverføring til utviklingsland. Kan Unios andre profesjoner både etablere nye og styrke allerede eksisterende samarbeidsrelasjoner som f.eks. utvikler helse- og undervisningsteknologi?

Spørsmål — Innovasjon, teknologi og global utjevning

Hvordan kan profesjonene gjennom sine internasjonale organisasjoner (som f.eks. [Education International](#) og [International Science Council](#)) bidra til fattigdomsreduksjon i sør (mål 1) og mindre ulikhet mellom land (mål 10) ved bærekraftig innovasjon og grønn teknologi?

På hvilken måte kan Unio og Unios medlemsforbund mer allment bidra til å nå bærekraftmålene gjennom internasjonalt engasjement? Er det spesielle mål du mener forbundene bør prioritere i det internasjonale arbeidet?

Utdanning, kunnskap og arbeid

Som vi har vært innom gjentatte ganger, ny kunnskap — den forskningsbaserte så vel som den praksisbaserte — er vesentlig for omstilling til bærekraftige samfunn. Samtidig ligger det i «profesjon» at fagområder er spesialiserte. Et flertall av de vi intervjuet mener at den omstillingen som kreves for å nå bærekraftmålene og sikre klodens helse og framtidige generasjoner anstendige levekår, fordrer at utdanningene legges om og kanskje også inneholder moduler som er fagovergripende — noe som vil kunne styrke tverrprofesjonelt samarbeid i arbeidslivet. En kan tenke seg bærekraftmoduler innenfor de enkelte profesjonsutdanninger og universitetsfag, men en kan også se for seg mer tverrgående (bærekraft-) fag av kortere eller lengre varighet. Slike omlegginger vil imidlertid bare øke den relevante kunnskapen hos framtidige medlemmer av profesjonsforbundene/Unio. I vårt intervjumateriale, framkom det derfor også et ønske om

¹⁰ “Currently 67 percent of global values occurs in developed countries” [...] Rather than integrating into value chains, small-scale industrial firms in developing countries need to deepen their production capacities ...” (side 77 i den globale sivilsamfunnsrapporten «[Spotlight on sustainable development](#)», 2016).

¹¹ Delmål 4.7 lyder slik: «Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning i bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av freds- og ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling».

«voksenopplæring» ved at de som allerede er yrkesaktive tilbys «bærekraftkurs» — som gjerne kan være rettet mot eller skreddersys for ulike sektorer, arbeidsområder og fagfelt.

I intervjuene våre fant vi eksempler på initiativ til faglig fornyelse, omlegging av undervisningsmetoder og pensumsinnhold blant Forskerforbundets medlemmer. Når det gjelder utdanning av de yngste, forgår det allerede en del svært godt arbeid både på barne- og ungdomsskoletrinnet, og i den videregående skolen. Flere av Utdanningsforbundets medlemmer vi pratet med hadde f.eks. utarbeidet tverrfaglige opplegg med fokus på bærekraftmålene ved sine respektive skoler. Imidlertid sprang disse initiativene stort sett ut av personlig engasjement og initiativ, og vi fant få eksempler på systematisk spredning av slik «god praksis».

I intervjuene, fortalte flere tillitsvalgte på ulike nivåer at de aldri eller i svært liten grad hadde blitt eksponert for bærekraftmålene gjennom sine respektive fagforbund. Noe sa de aldri hadde hørt om bærekraft i egen organisasjon. Et flertall av informantene med et engasjement i bærekraftsspørsmål var enten blitt eksponert for dette gjennom kommune- eller virksomhetsledelse eller i kraft av sin tillitsvalgtrolle (men altså ikke fra eget forbund), eller — som lærerne vi nettopp nevnte — de hadde tatt med seg et privat (miljø-) engasjement til arbeidsplassen. Med unntak av de som arbeider direkte med bærekraftsspørsmål, ser det altså ut til å være et ikke ubetydelige kompetansehull blant Unios medlemmer, inklusive i tillitsvalgtstikket. Flere av de vi intervjuet ønsker at eget fagforbund fyller dette hullet. Noen etterspør hjelp til å «oversette» bærekraftmålene til noe som «gir mening» for dem på egen arbeidsplass. De lurer på hva målenes praktiske konsekvenser for arbeidshverdagen er.

Spørsmål — Bærekraftkompetanse

Hvordan kan ditt fag/din profesjon tilpasse seg bærekraftmålenes krav til ny kompetanse, og hvordan bør hensyn til bærekraftmålene prege Unio og de enkelte medlemsforbunds utdanningspolitikk framover?

På hvilken måte kan det enkelte fagforbund og deres tillitsvalgte bidra til at egen utdanning (egne utdanninger) tilpasser seg behovet for grønn, bærekraftig og tverrfaglig kompetanse?

Hvordan kan profesjonsforbundene og de tillitsvalgte bidra til større fart og kraft i kompetanseheving av egne medlemmer lokalt, på folks arbeidsplasser? Kan en gå veien om å avtalefeste «retten til grønn kunnskap»?

Medbestemmelse og forbundenes rolle

Den nordisk modellen er blant annet kjennetegnet ved velfungerende demokratier med konsensus- og kompromissdrevne institusjoner, markedsøkonomi i kombinasjon med toparts- og trepartssamarbeid i arbeidsmarkedet og universell velferdsstat. Tilliten i befolkningen og mellom samfunnsaktører er stor. I arbeidslivet står medvirkning og medbestemmelse svært sterkt. Det er en alminnelig oppfatning at i alle omstillinger, skal de berørte tas med på råd. «Alle skal med.» Det transformative skiftet til en mer bærekraftig verden er intet unntak.

En forutsetning for at (det lokale og nasjonale) klima- og bærekraftarbeidet skal lykkes er samarbeid mellom arbeidsgivere og arbeidstakere — partssamarbeidet. Interessene til begge sider må ivaretas.

Omstillingskostnader skal fordeles. Interessekonflikter vil kunne oppstå. Det er derfor viktig at samarbeid om bærekraftpolitikk og grønn omstilling er forankret i hovedavtaler, overenskomster, lokale avtaler og bestemmelser¹². I tillegg til at det ligger rimelighets- og rettferdighetsbetraktninger («just transition») bak det Inger Marie Hagen i en artikkel i Unio Perspektiv nr. 1 2021 har benevnt «[grønt demokrati på arbeidsplassen](#)», er det i møtet med mellom kunnskap og arbeid, mellom teori og praksis, mellom arbeidsgiver og arbeidstaker at ideer til god, bærekraftig politikk og tiltak oppstår og gjennomføres. Partssamarbeidet er med på å sikre alles medvirkning og dermed effektiv omstilling.

Vi har tidligere nevnt eksempler på tillitsvalgte som mener de har kommet styrket ut av bærekraftarbeidet i sin kommune eller virksomhet. Blant våre tillitsvalgte informanter, var det imidlertid også flere som framholdt at bærekraftsspørsmål var forbeholdt toppledelsen i egen kommune eller virksomhet. Noen kjente til at styrende organer benyttet bærekraftmålene i planleggingssammenheng, men de var ikke tatt med på råd og hadde ingen formening om hvorvidt og evt. hvordan målene hadde innvirkning på arbeidshverdagen til dem de representerte. Dette antyder i beste fall at medbestemmelsesretten praktiseres ulikt, i verste fall at den kan betegnes som svak. Men det antyder også at forbundene har en jobb å gjøre for å sikre bærekraftkompetanse- og –engasjement blant tillitsvalgte nedover i organisasjonene, og blant ordinære medlemmer.

Som vi har argumentert over er god utdanning og «grønn» kunnskap avgjørende for at profesjonene og borgere flest skal forstå hvordan de skal handle for å sikre en bærekraftig framtid og hvordan felleskapet kan bygges for at «alle blir med». For at profesjonene skal reformere sin yrkesutøvelse til å være mer i pakt med bærekraftmålene, må endringsvilje støttes politisk og økonomisk. Dette peker på behovet for påvirkning «sentralt» gjennom at Unio og medlemsforbundene jobber opp mot regjering og departementer, politiske partier og folkevalgte, sivilsamfunnet, og arbeidslivets øvrige parter. Som nevnt innledningsvis, har Unio vært aktive på dette området, noe som organisasjonens [høringsinnspill til regjeringens handlingsplan for bærekraftmålene](#) er et godt eksempel på. Likevel, flere informanter mente at Unio og eget fagforbund har en så god posisjon i det offentlige rom, at de derfor burde bruke stemmen enda mer kraftfullt på bærekraftfeltet.

Spørsmål — Unio, medlemsforbundene og deres arbeid

Hvordan kan Unios forbund best benytte medbestemmelsesretten for å bidra til det transformative skiftet, altså redusere fattigdom og ulikhet i og mellom land, styrke likestillingen, sikre anstendig arbeid for alle osv. og samtidig ta hensyn til jordas arts mangfold, ressurs- og miljøbegrensninger og hindre forurensing og forsuring av havet, jordsmonn og ferskvann?

Hvordan mener du Unio og ditt fagforbund kan være mer aktive i det offentlige ordskiftet om bærekraftagendaen?

Er det ønskelig at arbeidet med bærekraftmålene i større grad tas inn i partssamarbeidet enn i dag? Hvorfor (ikke)? Hvordan skal en få det til?

Hvordan kan de tillitsvalgte på ulike nivåer komme i posisjon til å drøfte bærekraftmålene og de konsekvenser de kan ha for den enkelte arbeidsplass og det enkelte medlem? Hva kan forbundene

¹² Miljø og klima er tatt inn i [hovedavtalen for kommunesektoren](#): «Partene er enige om at klima- og miljøtiltak som fremmer bærekraftsmålene inngår som en del a partssamarbeidet etter hovedavtalen.»

gjøre for å styrke de tillitsvalgtes mulighet og evne til å delta i diskusjonen om bærekraftmålene og deres konsekvenser for omstilling i sin virksomhet?

Hvordan kan bærekraftagendaen styrke Unio og medlemsforbundenes innflytelse på politikk i sin alminnelighet? Hvordan kan arbeidet med bærekraftmålene bidra til å styrke deres posisjon og kraft i trepartssamarbeidet og derigjennom øke muligheten til gjennomslag for egne synspunkter når det gjelder for eksempel lønnsbetingelser og arbeidsforhold?

Avslutning – profesjonenes samfunnsoppdrag

Forskning relatert til bærekraftmålene, ny kunnskap som kan inngå i utdanningene av profesjonene og profesjonenes anvendelse av denne kunnskapen i yrkesutøvelsen, har fra den første diskusjonen av bærekraftagendaen vært holdt fram som avgjørende for å få til det transformative skiftet.

Relasjonen mellom arbeid og utdanning kan skape grunnlag for dyptgripende samfunnsendringer når en har felles forståelse av veien videre og evner å gjøre denne forståelsen kjent og diskutert i samfunnet generelt. Profesjonene må gjennom sine organisasjoner delta i samfunnsdebatten og bruke det offentlige rommet til å fremme sin kunnskap og gjøre kjent sine yrkeserfaringer. Relasjonen mellom arbeid og utdanning spiller derfor sammen med kunnskap-politikkrelasjonen gjennom det diskursfelleskapet demokratiet bygger på og utgjør. Forskning og kunnskap om behov for endringer av arbeidets innhold må snakke til politisk og organisatorisk ledelse. Profesjonenes omstillingskunnskap og -vilje er betinget av politisk støtte om de skal kunne bidra effektivt til organisasjonsendringer og endrede klientrelasjoner som ivaretar intensjonen i 2030-agendaen.

Da de 17 bærekraftmålene ble vedtatt, skjedde det etter intense diskusjoner mellom kunnskapsbaserte grupper og eksperter og de som representerte makten (politikere og byråkrater). Da målene ble vedtatt ble det sagt at relasjonen kunnskap-politikk måtte videreutvikles på alle plan. For å klare det, er forventningen at det kunnskapsbaserte arbeidet, enten som teoretisk arbeid gjennom forskning, eller som anvendt kunnskapsarbeid innen profesjonene ellers, må få en sterkere stemme i utformingen av politikken for det transformative skiftet.